

NRU. 19

**A' FELS. R. CSASZARNAK ÉS A. KIRALYNAK
KEGYELMES ENGEDELMÉBÖL.**

*Költ Bétsben, Pénteken Septembernek 4-ik napján
1801-ik esztendőben.*

B é t s.

Sz. Mihály havának 1. fő napján érkezének ide a' Vátzon felállítandó Siketnéma Oskoláknak ki rendelt tanítói úgymint: *Tiszt. Simon Antal... Svartzer Antal. Molnár János, és Sánta János Urak.* Más napon, úgymint Sz. Mihály havának 2. dik napján következendő beszéddel nyitotta meg *Máy József Ur,* a' Béti Siketnéma Oskolának Igazgatója Oktatását.

Uraim!

A' mi Felsőges Urunk és Királyunk megszánta a' nyomorúlt, 's elhagyatott Siketnémákat, és az egész Nemes Magyar Nemzetnek szives kívánóságát, és munkás segitlégit tekintvén; ezen bol-

dogtalan ember társaink számára nevelő oskolát állita fel Vátzon. A' Felséges Magyar Királyi helytartó Tanács, az Urakat rendelte ezen hafznos nevelő oskoláknak tanítóivá. Ezen tzélnak elérésére, reám bizta a' felsőség, hogy az Urakkal, a' Siketnémáknak oktatások módját éles elmélkedések (Theoretice) és gyakorlások (Practice) által meg esmértessem.

Elfogadom jó szívvvel a' Felsőségnek rendelését, de nem azért, mintha ezen fontos oktatói hivatalra minden tekintetben elegendőképpen megfelelhetnék (ámbár az elítendőikig, mellyeket a' Siketnémáknak nevelésekben 's tanításokban elöltöttem az ehez meg kívántató részek nem maradának előttem esméretlenek) hanem azért, mivel olly férfiak rendeltettek a' Vátzi új Siketnémá oskoláknak leendő tanítóivá, a' kik tökéletesen esmérik a' lélek tulajdonágait, (Psychologiam) a' nevelés és oktatás mesterféginek minden részire nézve, és a' kik a' nyelv tanítása és tanulásamodját tulajdon valóságában esmérik.

Ezen említett tudományok' értése sokban megkönnyebbiti munkámat: mert így egyedül csak a' Siketnémáknak különös gondolkozások módját esmértetem meg az Urakkal, megmutatom egyszersmind a' hallóknak és Siketnémák különböző tanulások módját. Az a' tzélja mind a' hallók mind pedig a' Siketek oktatásának, hogy ezeknek értelmek meg világosodjon. Ezen tzélt el érheti egyeik úgy, mint a' másik, de különböző eszközök által.

Szívefesen közlöm az Urakkal minden hűnösség nélkül tapasztalásimat, mellyek a' Siketnémák nevelésekről. 's oktatásokról szemembe tüntenek, megmutatom egyszersmind a' tanításnak azon könnyebblégeit, a' mellyeket az és egynehány elítendői tapasztolásom után kereztem magamnak.

Az Urak bizodalma, és barátságá, kelemetessé tévzi tanításomat. Ne vonják meg tehát tőlem soha hajlandóságokat. Én részemről bizonyosan arra fordítom minden tehetségemet, hogy azt meg érdemelhessem.

Értelmes férfiak között tsendes megfontolás, és szívelesség által megnyen végbe minden munka. Minden helyes okokból származott ellenve-tést, minden hasznosabbat javasló jegyzést, jó szívvel el fogad azon férfiú, a' kinek arra tzelez minden igyekezete, hogy önnön magát, sőt másokat is tökéletesítsen. Nyissák meg nekem mindenkor szíveiket a' bizodalomnak kellemetes értelme szerint; én bennem minden időben jó szívű tanítókra, 's barátjokra fognak találni.

Indúljanak tehát az Urak az Isten áldásával, új pályafutasokra? Szánják el magokat egészen a' fáradtsággal tellyes, de jutalmat nyújtandó Siketnémák' tanításokra! Ne rettenjenek el semmi nehéz akadálytól, ama' durva 's tudatlan fél-embereket értelmes, tisztességes, és munkás emberekké, az Országának hasznos tagjaivá, 's valóságos Isteniszteelőkké által változtatni. Boldogok lesznek az Urak, ha az emberiség, és Haza számára végbe viszik ezen terhes munkát. Megnyerik minden nemes szívű embernek dicséretit, és tiszteletit, ha megmásolhatatlan köz akarattal fognak munkálódni a' Magyar Siketnéma ifjaknak oktatásokban. Sőt még tulajdon Hazájok is meg fogja egykor esmérni hasznos foglalatosságoknak beises érdemét: ha a' Siketnémáknak nevelésekre 's oktatásokra híven meg felelnek kötelességeknak.

Ezen tsókjaim, mellyekkel az Urakat tanításom' elkezdése előtt meg köszöntöm, legyenek megmásolhatatlan zálogi barátságomnak. — Dicsérelte meg a' mennyei gondviselés, mind a' két részről leendő fáradságainkat leg termékenyebb áldásával,

Egy most ki jött Cs. K. Felsőleges Rendelés által ki hirdettetik, hogy az 1795 béli hat és tizenkét, és 1800 béli 24 krajtzáros pénz darabok közül, az első és utolsó rend béliek, u. m. a' hat és huszonnégy krajtzárosok, már most ismét bé fognak szedettetni, olyan módon, hogy csak a' folyó 1801-dik ezüzdő Décemberjének utolsó napjáig fognak mint pénz' nemei köz-kezeken forgani: ezen meg határozott idő után pedig csak annyit fognak érni, mint egy-egy akkora nagyságu és olyan belső betsü ezüst darabok.

Mint hogy azonközben a' Cs. K. Finántziának jelen való állapotjára nézve, sőt a' kereskedelemre nézve is, terhes dolog lenne egyszerre elegendő egész nehézségű (Conventioas) pénzt ki adni; tehát olyan Rendelést méltoztatott tenni ő Felsőlege, hogy a' ki adatandó egész nehézfégű pénzek nemei mellett, olyan hét krajtzáros ezüst darabok (petákok) is veretessenek, a' millyenek ez előtt is köz-kezeken jártak, és a' mellyek az egész nehézségű pénzekből belső betsekre nézve nem fokát különbözvén, eleitől fogva igen alkalmasok pénz-nemnek lenni tapasztaltatnak. — Ezen 7 krajtzárosoknak ki botsáttatódásokkor, egy-szersmind a' tizenkét krajtzárosoknak bé szedettetése is munkába fog vétettetni, 's köz-kezen való járások' meg szűnésnek id. je is ki hirdetni.

Frantzia Respublika.

Ha az Anglusok a' magok tengeri katonai bátorságokkal bíztatják magokat, a' Frantzia tengeri katonák is meg akarják mutatni, hogy még ok is lehetnek nem-utóllók —

„Az a' letzke — így szöll egy Párisi Aug:

18-dikén költ levél — a' mellyet a' mi *Contre*, Admirálisunk *Latouche*, Lord *Nelson* Admirálnak a' *Boulognei* kikötőhely előtt Aug 15-dikén éjjelzaka adott, nem tsak hajós legényeinknek és tengeri katonáinknak nagy bátorfágokat és vitézségeket bizonyítja, hanem meg az iránt való reménségükben is meg erőstíthet, hogy nekünk még az Angliába, Scotziába, vagy Irlandiába való kiállás, lehetséges legyen. — Az Anglusok bajosan fognak harmadik vers béli próbát teani a' mi *Boulognei* könnyű hajós seregünk ellen; minthogy már két vers béli próbájok által, minden nagy erejek és mesterségek mellett is nem tsak hogy lemmire nem mehetek, hanem a' másodszori próbájok után sok embereikből álló vesztéssel kéntelenítették ezen kikötőhely elöl el távozni. — „Még egy más nevezetes tudománt is kaptak ezen *Boulognei* expeditziójok' alkalmazottágával az Anglusok. Tudjuk, hogy az *Abukiri* tengeri ütközetet Admirál *Nelson*, melly által magának örök emlékezetet, és az Angliai fő Méltóságok között örökös Bárói rangot érdemelt, az által nyerte vólt meg, hogy a' Frantzia hadi hajók és az *Abukiri* part közzé a' Frantziák' vélekedése ellen erőszakkal bérontván, a' Frantzia hadi hajók' egyik szárnyának háta megé került. Ezt a' próbát ismételte Jul. 6-dikán Anglus Admirális *Saumarez* is az *Algesiras'* öblben, hanem, mint minden tudja, bal ki menetellel, minthogy a' 74 ágyu: Hannibálnak elvesztését maga is ezen próbájának tulajdonítja. Most, 15-dik Augustusnak éjjelzakaiján hasonló képpen a' maga *Abukiri* hadi mesterségét ismételte Lord *Nelson*, olyan czélozással, hogy a' Frantzia hadi linéának leg alább egyik szárnyát a' parton lévő sántzok' védelmezése alóll el vágván, két tűz közzé szorítsa, és vagy el fogja, vagy el süjjeszfe: hanem olyan hathatós ellentállásra talált, hogy sem egyik sem másik célját el nem érhette.

Az a' 8 Indzsinérekből álló Commissió Párisban, a' melly az Országúlszék' rendeléséből egy idő óta az országnak egy valóságos jó Geografiai kártyát készítsen, most azon dőlgozik, hogy azokból a' leg jobb rajzolatokból a' mellyet General *Moreau* Német országon való mulatása alatt a' Swéwiai Kerületről öfzize szerkeztetett, egy egészszet készítsen. Helvétziának, sőt mind azoknak a' Izomszédos országoknak is hasonló kártyájokat fogja ez a' Commissió készíteni, a' mely szomszédos országokban a' Fr. Indzsinéreknek ezen hadakozás' ideje alatt olly hiteles diribdarab Geografiai kártyákat készíteni alkalmatosságok volt, a' mellyekből ezen Indzsinérek már most otthon Párisban gondos figyelmetességgel és mérsékléssel, tökéletes, egészszet intézhetnek el. — Mind ezek, a' Frantzia nagy Föld kártyához és mértékhez léfznek alkalmaztatva.

„Hogy *Cairo* az Anglusok' és Törökök kezi-kezire jutott, ez igaz (igy szollanak néhány Párisi okoskodó levelek); ezt kétségbe nem hozza senki, még az Egyiptomi történetekről egészen néma *Moniteur* sem. Hanem ebből nem következik még eddig tellyességgel az, hogy a' Fr. Országúlszék, nevezetesen pedig az Első Konzúl, a' maga Egyiptom iránt való olly kedves plánumáról már egészen le mondott volna. General *Menou* csak annyi fegyveres népet hagyott volt *Cairóban*, a' mennyi az ott lévő várnak őrizetire szükséges volt, a' többit mind *Alexandria* mellé gyűjtötte öfzize, a' hól akar melly nagy hadi erő ellen is még fokáig védelmezheti magát. Ugy gondolkozhatni, hogy *Alexandria* azzá lehet még ezen alkalmatossággal a' Napkeleti Frantzia táborra nézve General *Menou* alatt, a' mivé *Génu*a városa az Olosz Orzági táborra nézve Gen. *Mussena* alatt az 1799 dik éfztendőben lett volt. Az alatt az Északi *Aequinoctiumnak* (éjj' és nap egyen-

lőfégenek) ideje el következén, midőn t. i. az Anglus hajók a' magok kikötőhelyeikből ki evezni nem mérészelhetnek, a' Breſti égygyesült Spanyol és Fr. hajós sereg véletlenül ki evezvén, a' helyett hogy Skotziába, Angliába, vagy Irlándiába venné útját, egyenesen Alexandriához fog el ſietni egy 30 ezer emberekből álló fegyveres sereggel, a' melly az után elég dőlgot fog Egyiptomban ismét adni az Anglus és Török seregeknek."

„Hogy ez tsak okoskodás, ezt minden látja: de minden fundamentom nélkül való okoskodásnak tsakugyan még is nem mondattathatik. Kétségen kívül gyanít valami e' félét maga az Angliai Országglószék is; azért adott ki közeléről, mind a' Breſt előtt az Admirál *Cornwallis*' , mind pedig a' Gibráltárnál a' *Contre-Admirál Saumarez*' vezérléseik alatt lévő Britannus hajós seregeknek meg-erőfittetésekre, igen hathatós rendeléseket. BCU Cluj / Central University Library Cluj

„Sőt több az, hogy a' leg újabb Londoni tudósítások szerént, ott az ahozértöbbek, égygyért háromban fogadnak, hogy a' Frantziákaak még ezen elztendőben tellyességgel semmi tészlok ſintsen az Angliába vagy Irlándiába való kifzállásra, hanem minden készületeikkel, a' mellyeket a' magok Napnyugoti partjaikon tésznek, tsak azt akarják meg nyerni, hogy az Anglusok figyelmettségit másunnét el vonhassák: kivált, hogy ők a' magok Egyiptomnak meg-tarthatásához való reménségeiket még mind ez ideig is le nem tették."

A' Lord *Nelson* vezérlése alatt lévő hajós seregnek egy része a' *Calaisi* kikötő helynél viaskodott Aug. 15-dikén éjjel, midőn azon hajós seregnek más része *Boulognénel* a' már tudva lévő módon verekedett. — „

„A' múlt éjjel" (így ſzoll egy *Calaisi* Aug.

16 dikán költ levél), a' Boulognei kikötőhelytől vizsza tért Anglus hajós seregnek egy szakaszza, éjféli utáni két órakor, igen hevesen meg támodta itten álló hajóinkat. A' tsatázás nem úgy esett, hogy az ellenség's hajók egymással szembe állván nyilvánságosan viaskodtanak volna: hanem az ellen ég apró könnyű hajókat rakván meg dáréakkal fel fegyverkeztetett emberekkel, ezeket lopva küldötte el ellenünk. Ezen nagy számu apró ellenséges hajók, néma halgatással és olly reménységgel, hogy a' miénket, a' kik ő tőlök nyilvánságosabb és a' törvényekkel meg egygyezőbb viadált vártanak volna, még tsalhatják, elő nyomúlván, el kezdték a' heves ütközetet, a' lévén a' mi meg-lepettetésünkkel czélozássok, hogy hadi linéánkknak két szárnyainn álló ágyuzó schalupjainkat a' többektől el szakaszthassák. A' verekedes sokáig tartott, vakmerő és véres vólt: a' Francziák az ő meg lepettetődések mellett is hérosi bátorsággal védelmezték magokat, egy ellenséges schalupot el fogtak, egy másodikat el fűjlesztettek, és olly módon fogadták a' pirátákat (ezen orozlókat, a' kiktől lopva támadtattak meg), hogy az ő próba-tételjeknek további folytatálától kedvek el menvén, sietve vizsza tértek azon hajós sereghez, a' mellytől el küldettek vólt."

Az *Otranto* nevü Nápolyi kikötőhelybe, mellyben most Frantzia őrző sereg vagon, egy 18 ágyus Anglus hadi hajó evezett bé, és magát az ellenségnek által adta. A' történetre, az adta az alkalmatosságot, hogy a' hajós legények és katonák a' Kapitányokkal a' ragadomány felett öfzsze vesztenek: mellyből végezetre a' lett, hogy ezt fouságra tették, 's magokat az után a' hajóval egygyütt az ellenséghez tsatóltak.

A' Frantzia orszaglószerk, hogy a' Frantzia fabriák betsét annál inkább emelhesse, olyan reu-

delét tett, hogy a' nemzeti innepek' alkalmas-
ságával tétetödni szokott készületekhez hívánta-
tó minden portékát, tzipraságok és egvebek, va-
lamint szintén minden munkák, a' mellyeket az
Országlöszék a' maga költségén tétet, tsupántsak
a' Frantzia fábrikákból teljenek: ki, és azokra
semmi idegen szerzemények ne fordittassanak. A'
melly mester ember vagy valamely kézmíves ezen
rendelés ellen vét, többé nem vétettetik fel az
Országlöszék' munkáira: és ez, egy *Contót* is ki
nem fizet ollyat, a' melly mellett bizonyság: le-
vél nem leszen a' felöl, hogy az abban feljegyez-
tetve lévő fel dolgozott matériák, Frantzia föl-
dön vették eredeteket.

A' Frantzia Belső Minifter két jutalmekat
rendelt azoknak számokra, a' kik azon machi-
nákon, mellyekkel eddig a' gyapju fűsülés és fonás
tétetett, egy esztendő alatt valamely fontos job-
bitást tésznek, vagy ujjat találnak fel. Az egyik
jutalom 40 ezer, a' másik 20 ezer Livra.

Három Fr. Agvúzó tisztek olyan ágyuzó esz-
közt talástanak fel, a' melly a' Haubitz-ágyuk-
hoz (kurta ágyukhoz) formájára nézve majd ha-
sonló: hanem ezeknél sokkal kártékonyabb, erős-
sebben veztegeti az ellenséget. Az Első Konsúl
az *Augerau* Generál jelenlétében sokáig beszélge-
tett ezen tisztekkel.

Hafznosabbat talált ennél egy *Dequinemare*
nevű polgár-mechanikus. Ez az eddig szokásban
völt bőr-vedrek helyett olyan vászon-ved-
reket talált, a' mellyek mind a' vizet jól meg
tartják, mind pedig a' levegő vízontagságai
nem tehetnek kárt benne, Oltsóbbak is sokkal
mint a' bőr-vedrek. Egynek arra a' mi pénzünk
szerént nem több egy tallérnál. Már a' próbát
is ki állották. Vagy négy nagy épületek, mint a'
Konsulok' lakóhelye, 's egyebek, a' támotható
égés ellen való előre vigyázatnak okáért, már

ilyen vászon=vedrekkel vannak felszkészülve. A' mesterségek' théátrómának épületében lévő vászon=vedrek már 18 hónapja hogy vízzel tele töltve állanak, és még eddig leg kissebb nedvesség által nem hatott rajtuk.

Páris, Aug. 21-dikén.

A' Párisi úgy nevezett Nemzeti Concilium, az az, az ujj Constatuázióknak magokat alája bocsátott Frantzia Fő Papok' Gyűlése, ilyen végzést adott ezen hónapnak 16-dikán: —

„Megfontolván a' Nemzeti Concilium azt — 1)ször, hogy ezen Concilium öfzsze való gyűlékezésinek célja, a' Fr. Ekklesiában való békeségnek helyre állítottása lett legyen — 2)ször, hogy ez a' cél, a' mi sz. Atyánk VII-ik Pius és a' Fr. Országlószék között folyt alkudozások által mint látszik már el érödvén, a' Concilium azzal továbbá haszon nélkül foglalatoskodna — 3)ször, hogy a' Concilium a' maga további munkáit, bár melly fontosok legyenek is azok, az Ekklesiában való békeségnek tökéletes helyre állása után sokkal nagyobb haszonnal folytathatja — 4)ször, hogy a' Concilium a' maga üléseinek kezdetekor a' Szent Atyához VII-dik Piushoz, és véllünk egyet nem értő Papokhoz bocsátott irásai által, azon hajlandóságát, melly szerezént ő a' békeségnek meg nyeréséért, akarmelley igazságos áldozat=tételre kész, elég nyilvánosságosan ki jelentette: mind ezeket meg gondolván, a' maga ülését a' máj napon, a' Párisi Érseki templomban tartandó közönséges czeremonia által, bérekefzi.

Konstantzinópoly, 25. Jul.

A' Kapitány Baschától Egyiptomból meg ér-

kezett ide *Cairó* vároffának kültsa, és egy arany tángyéron a' Császárnak nagy ceremoniával bényujtatott.

A' *Cairói* Kapitulatzió szerént a' Frantzia szolgálatban lévő Arabs és Koptus katonák, akar a' Frantziákkal szabadon Frantzia országba elvezhetnek, akar pedig Egyiptomban bántódás nélkül meg maradhatnak. *Menou* fő vezérre is ki terjesztik, ha néki tettszik, az Anglusok és Törökök ezt a' kapitulatziót. — A' Konstantinápolyi ágyuk' dörgése, két egész napig hirdette azt az örömet, hogy *Cairót* visszra nyerhette a' Porta. Tophanában ezer berbétseket áldoztak fel ugyan ezen szerentsés történetért. Az Egyiptomban lévő Anglus tiszteknek nagy ajándékokat rendelt a' Császár: az Anglus Követnek Lord *Elginnek* pedig, egy 16000 Piaftert érő ritka kövekkel kirakatott kalapbokrétát, egy tizfra szerfzamu paripát, és egy drága bundát ajándékozott.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

London Aug. 14:dikán

Az Admirál *Saumarcz* vezérlése alatt Gibráltárnál lévő Anglus hadi hajók, már néhány iz béli próbát tettek, hogy az ő *Hannibal* nevü Linea hajójokat, a' melyet az *Algeirasi* öbölben elveztettek volt, a' Spanyolok kezéből ki ragadhassák: de még eddig el nem érhatték fel tett tzeljokat. A' hajó még mind ezen öbölben vagyon jó őrizet alatt.

Azért az Anglusokra nézve szerentsés történetért, a' melly által az ő *Hannibáljok* el vesztése béli kárvállások visszra fordúlt, t. i. azért a' 12 dik Juliusi éjjeli viaskodásért, a' mellyben két Spanyol hajók, a' Király és Sz. Hermenegilde, nevüek egymást fel egették, és a' mellyben a' Frantzia Sz. Antal az Anglusoktól el fogattatott,

mint nagy győzelemért, nagy és örvendetes ágyuzás tartatott Londonban.

Mely erőssen hozzá szoktak légyen az Anglusok a' tengeri verekedéshez, és melly nagy készséggel keressék ök az e' féleremélt zsákmányóhatásra való alkalmatosságot, meg mütatta ez a' 12-ik Juliusi éjjeli történet. Mikor Adm. Saumarez az Algesirasból Kadix felé visszaz evező egygyesült Frantzia - Spanyol hajóknak üzésire Gibráltár alól ki evezett, sok Anglus hajós legények és hajós katonák, a' kik a' Jul. 6-odikán történt Algesirasi tlatában vett sebeik miatt nem voltak a' hajókon, látván a' hajós seregnek ujjantoni ki evezését, ök is önként tsonakokra ültek, és a' hajós seregnek utánna evezvén, esdekelve kérték Saumarez Admirálit, hogy vegye fel őket is a' hajókra. Fel is vette őket.

Egy Anglus Kereskedő-társaság ez előtt néhány esztendőkkel Afrikának Napnyugoti partján egy *Siera Leone* nevezetű Koloniát állított fel, a' hol a' nádméz, kávét, és egyéb e' féléket, Szabad Szeretsenk mivelik, és meg határozott áron az Anglusoknak adják el. Ezen Koloniából két esztendővel ennek előtte, 21 férjfi és 4 léány Szeretsen gyermeket hozattak el az említett Kereskedők, és őket London mellett egy egészséges faluban telepítették meg, a' hol írni, olvasni, számotvetni, 's a' Kereszténységről elmélkedni, 's a' t. tanittatják, olly czéllal, hogy bizonyos idő múlva hazájokba visszaz menvén, az Europai palérozottlágot az Afrikai partokra is szállítsák által. Egyik különös barátja és előmozdítója ezen fel tett czélnak a' Parlamentom béli nevezetes ügy nevezett ember-barát *Wilberforce*, a' ki, mint az Ujság-olvasók előtt tudva vagyon, a' még ma is szokásban lévő Szeretsen-vásárnak egészségre leendő el töröltetődésit, már több ízben hathatóson jóvafolta.

Magyar Ország.

Rév. Komáromból Augustusnak 29 dik napján.
 Örömmel irom a' Kurirnak, hogy már mi nálunk is szerentsáson el kezdette a' Tehén himlőnek kis gyermekeinkbe való bé óltását, ezen hónapnak 12-ik napján; 's azt az ólta — mind itt a' Városban, mind ennek vidékjein mindenfelé, szerentsés előmenetellel folytattya, Orvos Doctor Nagy Sámuel Úr, Hippocratesnek ez az igen derék Tanítványa; a' kit valamint szelid 's ártatlan erköltséért szeretnek: úgy nagy Tudományáért, és a' betegek körül való fáradhatatlan forgolódásiért 's szerentsés Cúráiért tisztelnek 's betsülnek nállunk egyformán mindenek. Ennek, az emberi Nemzetre nézve leg hasznosabb Találmánynak, a' Tehén-himlő bé óltásának, nem tsak leg első fel találója, Anglus Dr. Edvard Jenner, hanem el-terjesztői is, nagy szorgalmatossággal fel jegyeztetnek minden felé: a' mint ez nem tsak a' külföldi tudós Ujságokból; hanem Dr. Carénónak a' Tehén himlő bé óltásáról Német nyelven irt jeles munkátskájából is meg tetszik: a' végre kéttlég kívül, hogy azoknak betses neveik, a' késő maradéknak is által adattassanak.

Ezt a' nevezetes laitromot kívántam én most a' Kurir által egy betses névvel nevelni.

„Ujságiróink ismértették meg (így rekeszti bé az érdemes tudósító hozzánk írott levelét) ezt az áldott találmánt mi véllünk leg elsőbben: 's már én is vettem ennek azt a' hasznát, hogy gyermekeimet véle bé oltatván, ennél fogva meg szabadultam egy a' szüléket rettenetesen szorongatni szokott aggodástól. Mely nagy nyereség ez!“

Hiradás.

A' Keszthelyi Georgikon nevezetű Gazdaságbéli Majorban jövő I-ső Novembertől fogva tanítandó Tudományokról.

Méltóságos Gróf Tolnai Festetics György Ő

Nagysága Uradalmait Kormányozó Gazdaságbéli Directiója részéről tudtára adatik az Erdemes Publikumnak, hogy Keszthelyi Nemes Zala Vármegeében helyheztesített Mező-Városban Georgikon nevezete alatt fel állított Gazdasági foglaltosllágot tárgyázó Majorban olly Ifjak számára, kiknek a' Gazdaság meg-tanulására, 's abban szerzett Tudományok után Gazdasági Tifztségre kedvek vagyón, ez idei 1800 — 1801-iki Tazuló folyamat végeztével el-üresedett két stipendiumokrészből már oda ajánlva vannak: egyéb eránt jövendőre is olly Sinor-mérték tartatik, hogy September hónapnak 1-sőjén végeztetni szokott mind egyik esztendei Tanuló-gyakorlás után két ifjak minden Nemzet-születés-és Vallás béli tekintet nélkül Gazdaságbéli Praktikánfoknak bévétetnek, a' kikben meg-kivántatik, hogy a' Philosophiát, vagy leg-alább az alsóbb öt Deák-Oskolákat jól el-vegezvén, Deák, Magyar, és Német nyelveken beszéljenek, és írjanak, ép, és egészséges testűek legyenek, és el-végzett tanuló-sokról, 's jó magok viseletéről a' Georgikon Előljáróinak itt helyben hiteles bizonyság, és ajánló leveleket bémútatssanak: az e' szerint alkalmatosoknak szabad szálláson, füttetésen, és gyertyán felül, elelemre, és ruházatra első esztendőben 100 másodikban 120 harmadikban 150 fl. adattatik, egyfersmind pedig arrólis bizonyosllá tétetnek, hogy ha az egész Cursust ditséretessen el-vegezvén, az alatt tehetségeket, és jó erköltsöket nyilván meg-bizonitják, a' Méltóságos Úrasság Jószágiban Gazda Tifzti alkalmaztatást fognak nyerni.

Minden egyéb Ifjaknak is, a' kik akar önnön költségeken, akar más Jólátévők, vagy Attyokfiái segedelmével a' Georgikonban tanítandó Gazdaságbéli Mathematica, és Physico-veterinariai Tudományokat tanulni, 's magokat a' külső Gazdaságbéli Tárgyokban is gyakorolni akarjak,

valamint eddig, ugy ezután hasonlóképpen (a' Georgikonbéli Előljáráoknál meg = teendő bé = jelentés után) mind ezekre való bé = járás, 's kinek = kinek tzeljához képest választandó Tudományoknak hallása, mellyek így egy esztendő alatt is könnyen el = vegezödhetnek, minden fizetés nélkül szabad lészen tsupán azon kötelezéssel, hogy magokat a' Georgikon Törvényeihez, és Rendtartásihoz alkalmaztassák, 's mind privatim, mind publice tartatni szokott Exameneknek alá = vessék.

A' Tárgyak, mellyek az említett Gazdasági Májorban elő adatk, e' következendök u. m :

A' Gazdaságbéli Cursusban.

- 1). Élet, Takarmány, Kerti = vetemény, Kereskedésre, 's fel dolgozásra való plánta, Gyümöls = fa, Szőlő, és Erdő mívelés, Ló, Szarvas marha, Birka, s. v. Disznó, Selyem bogár, Méh, Szárnyos baromfi tenyésztés, Vadászat, és halászat.
- 2). Mind ezek körül elő forduló Mesterségek, avagy Technologia, azokkal való Gazdálkodás, p. o. Pálinka égetés, Ser = főzés, Méz = égetés, Téglá vetés, Marha hizlalás, Bor, és etzet = készítés, s. a. t.
- 3) Falusi Politiabéli Rendtartások a' Marha döge, tüzi veszedelmek, fának megkéméllése körül, s. a. t.

A' Mathematicus Cursusban

- 1). Számvetés az ép számokban, a' közönséges, és Tizedes darab számok, Ratio, Proportio, Arany, Tárlafág, és Kamat, vagy Interest Regulája; pénz váltás, a' nyereségnek, vagy Kárnak számalása, Tserélés, a' pénzre való Kereskedés, Algebrának fundamentomi, Geometria theoretica, 's ennek három részei,

úgy mint Euthymetria, Planimetria, és Stereometria; a' Conica Sectok.

- 2), Trigonometria plana a' practica Geometriával, Mechanica, és Hydrotechnia.
- 3). A' Városi, és paraszti építés mestersége, Gazdaságbéli, és Kettős számadás módja, és számvevés mestersége.

Egyf er mind ezek mellett a' földmérés, és építészeti Rajzolás.

A' Physico veterinariai Tanítás is már ezen következő esztendőben fog kezdődni, mellyre magát L. Sziák András Ur, a' ki külömben ez e' ott már egynéhány esztendőig Tergestumban mint Orvos Doktor Tudományát a' Praxisban ditséretelesen gyakorlotta, most pedig a' helybéli Ispotály, és Beteghárnak Orvosa magát ajánlotta. Ennek Tárgyai így fognak egy más után következni:

- 1) A' Természetnek Közönséges Historiája, Gazdaságbéli Mineralogia, vagy is inkább Lychologia, Gazdaságbéli Botanica, és Zoologia.
 - 2) Physica Chemia, a' Plantáknak Physiologiája — a' Phytonomiával is egybe körre: az Allatoknak Physiologiája, és Anatómiája, ugy szintén ezeknek
 - 3) Pathologiája, és Therapiája, mellyel a' Veterinaria el végződik, az után némelleyek Orvosi Politisból, Diætetica, és Antropologia.
- Költ Kezthelyen Augustus 24-ikén 1801.

* *

Küldjük a' Mezei Gazdálkodásnak B. árkussát.

P. D.

ban, ha mind a' négy szemünk előtt vagyon, annál jobban meg különböztettethetjük őket egymástól. Erre nézve akartuk mind a' négyet, egy papirostra egymásmellé festetve, ki-adni. Ide járul, hogy a' második Figurában szemléltető Tavaszi Sáfrány is, igen kedves tavaszi virágjok a' ritka és jókori virágokban gyönyörködő kertészeknek. A' negyediket sem árt ismérnünk, azért, hogy ezt a' jó gazdák nem jó szívvel nézik rétjeikben, és ha látják, hogy erőssen szaporodik, minden igyekezettel ki veszteni iparkodnak.

* *

Először az Orzi Sáfrányról, a' melly magyar nyelven Jó féle Safrálynak is neveztetik. Crocus Sativus L.

Azt tartják közönségesen, hogy egész Európában a' leg jobb Safrány az, a' melly Alsó Austriában terem. Az idegenek erőssen keresik és veszik. Ez egy hasznos plánta; mint fűszerszám, szép színt, jó illatot és izt ad az ételnek; mint orvosságnak, hasznát veszik némelly külső és belső nyavalyákban, mint festéknek, úgy is hasznát szokták venni, a' kép-festők is, de kivált a' Fabrikákban a' leg finumabb színekből ki maradhatatlan. —

Minthogy azonközbeu ez a' plánta a' maga hasznossága mellett is, nem elég bőséggel természetődött: az Országglófszék ez előtt néhány esztendőkel figyelmetességet kezdett reá fordítani, és tudni kívánta, hogy mitől gátoltassék bővebb természetődése. A' Gróf Traun familia' Meisaui jóságában lévő Much Josef nevű Tisztartó igen fontoson le írta, mind ezen akadályokat, mind pedig azt a' módot, a' melly szerént Alsó Austriában a'

Sáfrány-termesztő vidékek ezzel foglalatosskodni szoktak. Jutalomul egy arany emlékeztető [pénzt ajándékozott néki a' jól tévő Uralkodó.

Alsó Austriában nevezetesen három vidékenn vagyon virágjában a' Sáfránytermesztés, a' melly három vidékekről a' Sáfrány is ugyan anynyi féle nevet kapott, u. m: Ravelsbachi, Duna-mejjéki, és Losdorfi Sáfrány. —

A Mölki Benediktinusok fundátziója béli Ravelsbachi T. Plébánus *Petrák Ulrich* Ur, mint maga mondja, rész szerént ebből a' *Much* írásából, rész szerént pedig a' tudós Professor *Jaquin* Sáfrány betegségeiről való jegyzéséből szedegette össze azt a' kisded munkát, a' mellyet *Schönfeld* Ur egy ahoz alkalmaztatott rajzollattal együtt, a' maga bétsi és Prágai könyvnyomtató műhelyeiben, 1797-ben, a' Sáfrány termesztés' terjesztésire való czelozásból, ki adott. — *T. Ulrich Petrák* Urnak ezen könyvetskéjét az is nem kevésbé ajánlhatja, minthogy a' midőn ezt írta, maga is már hét esztendőktől fogva termesztette volt; még pedig mint vizsgálódó gazda, a' Sáfránt, azon kívül, hogy éppen a' Sáfrány termesztő vidékenn lévén lakhelye, minden azzal való bíbelődést figyelmetesen meg vizgált előbb, hogy sem le írta volna. — A' Magyar Gazdaság' ki-adói, többire ebből az *Ulrich Petrák* Ur munkájából szedegették ki a' Jó téle Sáfrányról a' következőket.

Ismértető jegyei. — Ez a' plánta azok közzé tartozik, a' mellyek hagyma-gyökérről nevedeknek és szaporodnak. A' hagymájáról nő-fel egyenesen egy tső, vagy tső-formájú száratska, a' mellynek teteje egy 6 levelű bokrétává formálodván, minden hím és nyöstény nemző részeket magába foglal. Az I. Figurában az *A* a' hagyma-gyökeret, a' *B.* a' tsőnek egy részit, a' *C.* a' bokrétát, a' *c. c. c.* a'

hímmag - vagy pör - tartót, a' d d d pedig azt a' részit jelentik a' nyöstény nemző-tagnak, a' melyre a' hímmag réá esvén, a' nemzést véghez viszi. Ez a' három ágú nyöstény nemző tag, az, melly a' mi konyhainkban tulajdon képpen Sáfránynak nevezetik. Ha ezen plántának ezt a' részit ismérjük, mint Sáfrány-termesztőknek a' több részek' szoros ismérésire, nintsen szükségünk. Egész hóld szántó földeket bé szoktak ezen hagyma-gyökérrel plántálni; a' bokrétáját, mikor ki nyílik, le tsipkedik, belőlle a' három ágú sárga szálatskát ki veszik, és meg száraztják — 's az Sáfrány termesztés, két szóval ennyiből áll. Bővebben a' következők a' vélle való bibelődésben a' szükséges meg jegyzések: —

1) *A' Sáfrány termesztésre alkalmas föld.* —

Azt tarják az Austriaiak, hogy minden föld, melly a' gabonát meg termi, az a' Sáfránt is meg termi. Az Austriai Sáfrány-termő vidéknek egy nagy része olyan, a' mellyet feljül egy láb mélységie a' magyarul még eddig rosszúl Kerti-földnek nevezetű föld (*humus*) fedez; alatta pedig agyag van. De az olyan vidékek is bővön találtnak, a' mellynek felső része minden féle sovány kövitszel, fővennyel és homokkal van fel elegyülve; a' Sáfrány azonközben valamint abban a' kövér ugy ezen sovány kövitses, földben is, noha kevesebb haszonnal, de felesen te mesztődik. Mellyből azt lehet ki hozni, hogy lehet ugyan a' Sáfránt, jól el készített sovány földben is mivelni: hanem a' jutalmasabb termésért még is jobb ő réá a' jobb földet fordítani, annyival is inkább, mivelhogy ugyan annyi földről három annyira is megyen a' Sáfrányból a' jövedelem, mint a' búzából. Egy szóval, ha valaki Sáfránt akar ültetni, mindenüvé ültetheti azt, a' hól különbben gabonát termesztethetne.

2) *Fekvése a' Sáfrány-termő földnek.* Láthatni ugyan ötet felesen termeni a' *Manhart hegy* dülösebb oldalainn is : hanem tsak is a' dülösebbekenn, és a' hó a' bértzek által a' sivátag szelektől védelmeztetik. Másutt sohol nem láthatni ezt sem közel az erdökhöz az árnyékos helyekenn, sem olyan hegytetökönn, a' hol minden széltől bántódhatna, sem meredek oldalokonn, a' hol a' víz a' földet a' gyökerekről el moshatná, sem pedig olyan lápájokban, a' hol vízállásoktól lehet tartani. Miudenütt, a' nem igen magass, nem nedves, majd egyenes, és verőfényes helyekenn, lehet többire látni a' Sáfrány-földeket.

3) *Ég-hajlat. Clima.* — Nem lehet tartani attól, noha a' Sáfrány igen gyengének látfzó plánta, hogy még is mindenütt meg ne teremjen, a' hol a' szőlő meg terem. Az Auszriai Sáfrány-termő vidékek, többire szöllővel is bővölködnek. A' Sáfrány-hagymák, 6 tzolnyi porhányos föld alatt is ki telelnék, noha ennyi mélységre akármely fagy le hat. — *T. Petrák* Ur azt is látta, hogy a' föld 10 tzolnyira is le fagyott, következés képpen a' Sáfrány-hagymákon alól 4 tzollal vólt a' fagy, ezeknek még sem ártott semmit. Az ennél is nagyobb és rendkívül való hidekekről azonközben, kivált mikor hó sem fedi a' Safrány-földeket, nem lehet ezt erőllíteni.

A' Sáfrány-virágzásának leg hofzszabb ideje, September középétől fogva Novembernek elejéig van : mellyből a' következik, hogy a' melly vidékekenn Oktobernek közepe előtt a' hó közönségesen le esni nem szokott, a' melly az Auszriai örökös tartományokban tsak némely havasos és erdős helyeken szokott történni, mindenütt lehet a' Sáfránt termesztteni. Sőt látni lehet olykor, hogy az éjjeli fagy vagy dél - előtti hávazás után a' meleg nap-fény olvadási okozván, dél után fzedik a' Sáfránt.

rány virágot. — A' tapasztalás szerént ez lehet a' Sáfrány-föld fekvésinek választásában a' fő régula, hogy az, ha lehet az Északi szél ellen valamely hegy vagy egyéb által védelmeztessek, vagy leg alább délről semmi árnyékoló ne álljon előtte. — Mint-hogy a' szüretteléssel és Sáfrány szedéssel való bibelődés egy időben esik, és mind kettő fok keze- ket foglalatoskodtat: a' fok szöllőt mivelő gazdáknak a' Sáfrány - termesztés csak azért nem jova- sóltathatik, hogy a' miatt erre nem fordithatna ele- gedendő dólgoft.

Azt is a' tapasztalás tanitja, hogy a' közép- sizerü ki terjedésü gyakorta ködös völgyek, a' mel- lyeken víz vagy patak foly le, légyenek valósá- gos hazái a' Sáfrálynak. Az ilyen völgyeken a' ködös esztendőkben, egymást éri a' fáfrány virág. Ez az oka, hogy a' nedves Angliában olyan erős- sen termesztik ezt a' plántát. A' hol a' lóhere, mellynek, hasonló képpen nedves levegő az éltető- je, huján terem, a' fáfrány is természet szerént jól terem ott.

4) *A' Sáfrányföldnek előre való el készítettése.* — Egy jól mivelt fáfrányföld nem fokat különböz egy veteményes kert' földjétől. Némelyek több, mások kevesebb munkát fordítanak rá. Amazok ásóval szókták 9—10 tzol mélységre őszszel fel ásniföld- jeiket; a' következő télen vagy ha akkór el mulat- ták, tavaszszal, trágyát hordanak rá, egyenlő vas- tagon el terítik rajta, és fel kapálván, a' földet és a' trágyát 4—5 tzol mélyen fel elegyítik. Minthogy a' kapával maga felé veti a' kapás a' földet, ezen első kapáláskór egy barázda marad a' földnek azon a' végén, a' hol a' kapálás el végződött. Tavasz- szal, vagy a' második kapáláskór, ennek a' baráz- dának áll néki oldalfélt a' kapás, és azt az ő görbe nyelű, széles, és egy kevéssé öblös kapaja által olyan módon hánnya a' bárázdába, hogy az egézf-

szén meg telik, és előtte egy uj barázda csinálódik. Ekkor meg fordul a' kapájával, és a' második barázdát is meg tölti. Így járkal keresztül vízfűz meg vízfűz az egész fáfránynak szánt földön, míg utóljára a' másik végire érkezvén, már most itt hagy egy üres barázdát. Ily módon egyik barázda a' másik után bé töltetvén, az egész fel kapált föld, ujjanton fel elegyül a' trágyával, és egy egészfűzen egyenesre vétetett veteményes ágyhoz hasonlít. Ez a' munka Junius' közepe tájáig esik meg; ettől fogva mint-egy Julius vége-feléig, a' föld nyugodni hagyatik: ekkor rész szerént a' dudva ki irtódása, rész szerént a' földnek fel mozgattatása végett, ez ismét az előbbeni módon fel kapáltatik. — Három vagy négy nappal a' fáfrányhagymáknak elültetődések előtt, a' melly Augustus 24-dike és September 8-dika között történik, a' földet szépen meg gerebjelik és meg megtisztítják; midőn már nintsen egyéb hát a, hanem csak hogy a' fáfrányhagymák belé ültetődje ek.

Mások nem fordítanak ezen munkára ilyen nagy fáradságot. Őszfel a' fel ásás helyett fel szántják a' fáfrány alá való földet, hanem egy kevésbé mélyebben és keskenyebb barázdákra, mint közönségesen szokás. Tavaszfel ismét fel szántják, de már most nem olyan mélyen, azért, hogy a' trágya, mellyet őszfel a' földre terítettének volt, ne boritódjék igen mélyen a' föld alá. Junius' közepe és Jul. vége között utóljára még egyszer meg szántják, s igen jól meg boronálják. Ha attól tartanak, hogy a' nagy szárazság után ez a' harmadik szántás igen nagy göröngyöket fogna hagyni, ekkor az eke helyett ezek is kapát vagy ásót vesznek elő, és azzal készítik el jó apróra földjeiket: és végezetre 3 vagy 4 nappal az ültetés ideje előtt, igen szép tisztára és apróra, mint a' veteményes ágyat, meg gerebjelik.

Vannak olyan fáfrányos gazdák is, a' kik mind ezeknél is sokkal rövidebben bánnak a' dologgal. Azt a' földet, a' melyet fáfrány alá szántak, ha búza, rozs, vagy egyéb termelt benne, az aratás után azon tarlóson mingyár fel szántják. Az eke után megyen egy ember egy jó forma fa-bunkóssal, és azzal a' göröngyöket öfzfze töri. — A' szántált követi egy jó boronálás; azután, 3 vagy 4 nappal az ültetés előtt, a' gerébjelés. — Ezek az ültetés alkalmatosságával trágyazzák meg a' földet (hanem, magában érhető, hogy ennek a' trágyának, igen jól el kéf ült és meg évődött ganajnak kelle-tik lenni). — *Petrak* Ur, a' ki maga is ezen utolsó mód szerént mivelte Ravelsbachban a' fáfrányföldet, a' juh-ganajat javasolja tulajdon tapasztalásából ezen módhoz. — Ez a' fáfrányföld el-készítésének módja, tsak különbben a' föld minden jó tulajdon-ságokkal bírjon, annyival inkább javasoltathatik, hogy ez szerént egy egész esztendő nyér meg az ember. Külömben leg bizonyosabb és bátorságosabb az első mód; ezzel élnek többire mind azok a' magá-nos gazdák, kik önnön magok mivelik földjeiket. — A' második móddal élnek azok, a' kiknek mind több földjek, mint pedig a' szántásra-fordítható lo-vok vagyon. — A' harmadik, még kevesektől vé-tetett bé: kétség kívül azért, hogy mid a' ganajat mind a' földet igen erőssen meg kell hozzá valósz-tani; mert akár ki könnyen által láthatja, hogy, ha én a' ganajat a' fáfrányhagymákkal együtt teszem a' földbe, mind a' ganajnak olly el-készültnek kell lenni, hogy annak éltető részetskéi magokat a' föld' részetskéivel azonnal egyesíthessék, mind pe-dig a' földnek olyan készületűnek, hogy a' trágyá-nak éltető részetskéit magához szívhasssa. Külöm-ben nem vehetnek belőlök a' fáfránygyökerek ezen esztendőben annyi nevedésre való erőt, a' mennyit kívánnának,

5) *A' Sáfrányhagyma-fejtés.* — Ezek a' hagymák moxyorónyi nagyságtól fogva diónyi nagyságra szoktak nőni — 10 vagy 12 gyenge, fa-héjj színű, hárts formájú borötskéekkel vannak bé-borittatva, a' mellyek fel felé a' tsira körül haj-vékonyságú tzerárnátskákön vagy szálkátskákön végződnek. Alsó-részek bé nyomott, vagy laposs, felső részek lassan-lassan gömböjülő lévén, mikor a' mondott szálkátskák szépen a' tsira körül állanak, réá nézve éppen olyan egy ilyen sáfrány hagyma, mint egy ugy nevezett Remote-palatzk. — Leg alább nállunk tsak ezen hagymák által lehet termeszteni ezt a' jó féle sáfránt: nints példa réá, hogy vagy egy történetből a' mezön maradott sáfrányvirág, valaha magzásra juthatott volna. Fél esztendő alatt, az az, az ösztől fogva tavaszig, 2—4 hagymátskákat szokott termeni; maga az anya-hagyma az alatt laposlan öszsze sórvadván, minden esztendőben egészen el enyészik, a' melly lapossan öszsze sórvadott anya-hagymának maradvánnyán, ennek hajától még rész szerént bé takartatva, ülnek tavaszizal az ifju hagymák.

Minekelötte ezen újj sáfrányhagymák el ültetődének, valamint minden hozzájuk ragadott göröngytől, és földtől, ugy ezen anyai bőrtől is meg tisztittatnak. De jól meg kell jegyezni, hogy azon újj bőrtöskéktől mellyeket magokkal hoznak, meg ne fosztassanak. Az el sórvadott anyahagymáktól és régi bőrtől el válofztódván, és a' férgesek, rothadottak, és a' magok új bőrtöktől egész a' husokig meg fosztatottak, mint hafzon vehetetlenek el hányattatván, egészen készek a' többi újj hagymák az el ültetődéshez. Ezt a' munkát nevezik Sáfrányhagyma-fejtésnek. Ez, Juniusban, Juliusban, és Augustusban szokott folyani; kézzel megyen véghez, és a' gyermekek is alkalmasok réá. Némellyek, a' kiknek igen fok sáfrányhagymájok terem, nagy lyukú rostába tévén, abban erőssen öszsze meg öszsze rázzák, a'

fáfrányhagymákat : így akarván meg tisztítani őket. De látni való, hogy így soha jól meg nem lehet azokat tisztítani ; pedig mennél jobban meg valógattatnak és a' giz-gasztól meg tisztittatnak az elültetni való hagymák, annál bővebb termést lehet remélni, és annál keveslebbé lehet az őket érdekelni szokott betegségek-től félni. — Ültetni leg inkább keresik a' vásárlók a' közép nagyságú fáfránygyökereket. Hogy az ő kiásattatásoktól fogva elültettetődésekig meg ne penészesüljenek, valamelly száraz és hűvös helyen, 3—4 tzol vastagságra elterítve kell tartani őket.

6) *A' Sáfrányhagymáknak ültetése módja* : — Nintsen ennél könnyebb munka. Egy kapás meg áll a' fáfrányföld egyik széleleténn. A' kezibe van egy kapa, a' melly feljül széles alól hegyess, mint egy deák V. Ezt a' földbe vágván, a' fel vett földet, a' mennyi t. i. a' kapára tér, balra le teszi ; másodikzor is belé vágja, 's a' fel vett földet, az előbbeni mellé teszi. Így megyen végig az egész Sáfrányföld szélén. Mindenütt utánna megyen ennek egy ültető, a' ki egy tekenyőtskében viszi az ültetni való fáfrányhagymákat. Ez, az előtte menő kapás által fel hányatott barázda oldalába dugdossa, egymástól 3 tzol távolságra, a' hagymákat, olly intézettel, hogy ezek a' fáfrányos ágy' felülete alá 6 tzol mélységre temedődjenek a' föld alá, a' mindig réájok hányatandó barázda által. Mihelyest t. i. az elől menő kapás a' fáfrányos földnek egyik szélén végig ment, onnét azonnal visszafiz tér, és az előbbeni barázda mellett oly módon megyen visszafiz felé, hogy az előbb tsinált ujj barázdat, következés képpen az akkor ki hányt földnek oldalába dugdosztatott hagymákat is, bé temeti. Az ültető, szünetlenül nyomában van a' kapásnak, mind addig, míg az egész fáfrányföldnek tulsó szélire jutnak. Így megyen véghez, az egész fáfrányföldnek bé-ültetése. Minthogy e' fzerént a' fáfrányhagy-

mák 6 tzol mélyiségre borítottódnak a' föld alá, a' föld pedig leg alább 8 tzolnyira van fel kapáltatva, a hagymák gyenge gyökereik alatt is marad még 2 tzol meg-mozgattott föld, a' hól magokat széljel terjeszthetik. — Ezy szóval, az egész ültetés tudománya abban áll, hogy a' fáfrányhagymák, szép forral, a' hagymák a' sörben valamint szintén a' forok is egymástól, 3 tzolnyi távolságra essenek egymástól, és a' hagymák mindenütt 6 tzol mélyiségre temetődjenek a' föld alá. —

Hogy a' hagymák egymástól mindenütt 3 tzol távolságra dugattatnak a' földbe, ennek az az oka, hogy a' tapasztalás szerént, keskenyebb föld nem volna elég ezen hagymáknak táplálásokra, szélesebb pedig vesztegetés volna. Még fokkal szűkesebb arra vigyázni, hogy a' hagymák mind egyformájú mélyiségre álljanak a' földben: a' mellynek okát alább fogjuk meg mondani. Egyéb aránt ez az ültetés is könnyű munka; 9—12 életendős gyermekeket, és vén afzszonyokat szokták fogadni reá. A' hány kapás van, annyinak kell lenni a' hagyma ültetőnek is: minden kapás után megyen egy-egy ültető. A' kapások egymás féltiben állanak ugyan, de úgy, hogy az első a' másodikat, és ez a' harmadikat (mint az ekék mikor szántanak), valamivel meg előzze, másként akadályoztatnák egymást a' barázda tsinálásban. A' föld, az egyik barázdának a' másik által való bé fedődése által, olly egyenlőre vétetik, hogy az így bé ültetett földet béboronálni tellyességgel nem szükséges. Rajta tapodni sem kell tellyefféggel. A' hagymákat úgy kell le dugni, hogy a' tsirájokkal egyenesen fel felé álljanak. — Utóljára egy mélyebbetske barázda vonattatik az egész bé ültetődött föld körül, mind azért; hogy az annak szélein ki tapotódott föld a' fáfrányos ágyra tsinonson bé takarítottójon, mind pedig, hogy a' víz a' bé ültetett földön meg ne álljon, hanem ezen barázdába le folyon; vagy talán azért is, hogy ez a'

barázdá, néminémüképpen tartoztatja az egereket és patkányokat. Az egér gyakran végig szalad ezen barázdán, és másura téved: a' patkány, a' barázdáig érkezőn, azt gondolja, hogy ott vége van a' szántóföldnek, és nem jár kerészül rajta. — A' bé ültetett föld ezen állapotban hagyatik, valameddig a' fáfrány virágok ki bujni nem kezdenek.

7) *Sáfrányos-kert.* — Hogy az őzsi tarlókon legelő marhák, és télen által a' nyúlak, a' határon imitt-amott lévő fáfrányföldeken kárt ne tegyenek; hogy azok őszre ne tújják 's tápodgyák, ezek pedig a' fáfrányleveleket el ne ragítsalják, s' mellyeknek, mivel a' levegőből éltető részetskéket f.ának bé, következésképpen a' plánta' táplálására szükségesek, mind addig épen kell maradniok, valameddig magokban el nem fonnyadnak: körül szokták keríteni a' fáfrány-földeket. Ki-ki tetszése szerint keríheti körül a' magáét; tsak ezekre vigyázon: 1) ször, hogy a' kerítés igen fokba ne kerüjön, mint-hogy a' fáfrányföldeknek minden 3-dik esztendőben változniok kell, és kár volna mind annyiször fokot költeni a' kerítésre; 2) ször, hogy a' kert olyan legyen, a' melly a' levegőnek és a' nap sugárának szabad útjokat el ne zárja, mint a' deszka kerítés (pálánk). Az Auszriai-k a' régi szőlő karókat fordítják erre a' végre. Körül verik vélek egymástól 3 ujnyi távolságra az egész fáfrány földet. Hogy keményebb légyen a' ker', minden 5—6 lépésre egy-egy ágost ásnak bé a' karók közz'. Ezen ágosokhoz holzfű lézket kötöznek körös körül a' karok' felső vége táján, a' hol ezeket egymásból folyó szalma tekertsel mindenütt ezen lézchez tsatólják. Hágtsón járnak bé a' fáfrány kertbe.

8) *Az első esztendő béli termés.* — Mihelyest a' fáfrányhagymák a' földbe dugattattak, azonnal meg mozdúl a' tsirájok, nem tsak az pedig, a' melly a' hagyma' tetején lenni látszik, hanem az oldalá-

ból, sőt az alsó részéről is fokadnak ki néhány tsirák, bimbó formára, a' mellyek a' nagyma borít ki hasitván, és nevedelni kezdvén, mint meg annyi kis tsők vagy tsapotskák, úgy bujnak ki 3—4 hét alatt a' föld' színére. A' hagymák fenekéről 5 tzolnyi, tz'rna formájú, gyenge fejr gyökerek nőnek ki, mellyek a' hagymák alatt izéljel terjedvén, minden felőlről magokba szívják a' tápláló nedvesléget. A' mondott tsapotskák a' föld' színéről egyenesen fel felé nevedvén, alig nyúlnak fel egy-két iznyire, a' tetejek azonnal meg hasad, 's magát a' szép fáfrány bokréta meg mutatja. Az I-ső Figurán a' g. egy ilyen tsapot, a' B. egy 4—5 hosszúságú tsöt mutat, a' mellynek tetejét koronázza egy szép fáfrány bokréta. Ezzel a' bokretával egy időben, és ennek körülette, mutatják meg magokat még valami zöld, keskeny, sás formájú levelek, z. z. z. &c. Jól ki mutatja a' figura, hogy a' tsöt kívülről, valamely vékony, keresztül látzó, majd szalma színű tok borította bé. Az ebben lévő gyenge és igen töredékeny tső az, a' melly a' maga hegyén hajtya-ki az egész fáfrány bokretát. A' bokretának hat kék levelei vannak, mint az I-ső Figurában a' k. k. k. k. k. k. betük, tisztán mutatják. A' három águ fáfrány-bibe, mellyet a' d. d. d. betük jegyeznek, ezen levelek közül nyúlik ki. A' bokretában látznak még három fargásló tsapotskák a' c. c. c. betüknél; ezek a' férfi nemző részt teszik, a' melly a' Magy. Fűvészeknél pór-toknak neveztetik. De ez nem tartozik mi réánk, nekünk tsak amazzal a' fetéten pirosló egy tzolhosszfűsűsű, három águ viragotskával van dolgunk, a' melly a' maga ki nyílt állapotjában, özfűze gömbjödött, a' végei felé töltés formára ki szélefült, és a' három ki nyúló végei, mint ha arannyal vólnának paszomántozva. Ennek neve a' mi ujj Fűvészfűzeinkoél, *bibe* (*die Narbe. Stigma*). — Egy fáfrányhagymának fokszor hufz tsirája is van, de a' mellyek, elege-

dendő nedvességek a' tápláltatódásra nem lévén, nagy részint mint el forvadnak, és a' hagyma oldalán csak egy-egy szeplő forma fótotskat hagynak magok után. Többire a' hagyma felső részének közepéből ki bűvő tsira szokott fel nevededni, a' melly a' nedvességet mind magába szívja, és a' többeket attól megfosztván, azoknak szükségesképpen el kell metsevézni és vefzni. Az igen apró hagymáknak a' tsirájokból valami gyenge tső szokott fel nevededni, a' mellyből csak 3—4 zöld leveletskék bujnak ki minden virág nélkül. A' közép szerű hagymák hoznak sokszor 3—4 tsőket, és virágot is, és 7—8 zöld levelet: a' nagyok pedig 6—7 tsőket is, hanem ezek többire, minthogy egymást a' tápláló nedvességtől megfosztják, gyengék, és virágtalanok.

Az első esztendőben, mellyben t. i. a' sáfrány-hagymák el ültettetnek, egy harmad részek alig hajt virágot: ekkor hát még igen tsekély a' termés. Többire a' második esztendő béli termésbe szokták a' sáfrány-mivelők a' magok reménségeket helyheztenni. — A' ki arra néz, hogy az első esztendőben is jótska termése legyen, középszerű, a' ki pedig az ültetni való hagymáit akarja szaporítani, nagy hagymákat ültessen. Egyéb aránt, az apró hagymák' ültetésitől sem lehet félni, mind azért hogy a' vékába több fér, és ezért oltsóbban lehet venni, mind pedig azért, hogy a' második esztendőben ezek is szint-olyan jól teremnek. Hogy az első esztendő béli termés soha nem lehet olyan bő, mind a' második esztendőbéli, ennek oka ez, hogy még akkór nem terjeszthették a' gyökeretskéek magokat úgy széljel, hogy általok az egész plánta elégséges eledelt kaphasson.

9) *Sáfrány-bokréta - szedés.* — A' sáfrány-földön a' sáfrány bokrétákat egészfzen le tsipkedik a' száraikról, mihelyest tokjaikból ki bujtak,

és szépen kosarakba rakván, haza viszik, és a' bokrétát onnan szedegetik ki médos vigyázással a' bokrétákból. Ezeket a' bokrétákat könnyű dolgot szarokról le szaggatni: femmi különös nem kívántatik hozzá. Azonközben, hogy a' munka még is annál febeslebben, me' do' abban, és úgy esék meg, hogy a' földben levő fáfrányhagymák fölségtelesen ki ne rángatódjának, azt a' bokrétát tartják a' fáfránybokréta szedők, hogy a' bokrétát, a' nagy, mutató és közép ujjak között fogván, nem rántják magok felé, hanem meg tsippentvén egyenesen le a' föld felé nyomintják, és az, egy nyomintásra egész-fzen a' markokban marad, a' nélkül hogy, leg kisebbnyire is öfzfe rontsoltatna.

A' fáfrányvirág-szedés reggelentént leg jobb, mikor a' viráglevelek még egymásra borúlva fedezik a' bibét. Az ilyenkor szedett fáfrányvirágokból, elevenebb, kövérebb, és szebb színű bibék kerülnek ki, mint a' mellyeket egész-fzen ki nyílvá fonnyasztanak egy ideig a' nap' sugarai. Az afzfzony-emberek nem igen fordítottóhatnak a' fáfránybokréta-szedésre, rész szerént azért, hogy már ekkor hives lévén, mezitlábra nem vetkezhetnek, és láb-bélieknek farkaikkal mély gödröket nyomnak a' földbe, rész szerént pedig azért, hogy a' mint elő felé hajladoznak, szoknyájoknak széle meg lustosodig, és a' virágokat is meg lustítja. Ezért szokták többire legénkékre bízni a' fáfrányvirág-szedést: de ezeknek is erőssen kell vigyázni, hogy a' gyenge virágokat öfzfe ne tapodják. Az also zöld leveleknek meg tapodtatódása, nem ártalmas. — A' le szedetett bokréták a' kosárban haza vitetvén, abból othon valamely hives kamarában ponyvákra, vagy pedig szalma- vagy gyékény-terítőre kiterttetnek, és úgy állanak, míg a' bibéknek a' bokrétákból, vagy virág-f-jekből való ki szedetődésekre, idő lehet. — Mikor a' fáfrányvirág fejeknek le szaggattatására az idő el jön, olyan físsen megycn

a' fáfránymezőkön a' munka, hogy vasárnapokon és egyéb ünep-napokon sütsen szünete a' virágszedésnek, minthogy a' fáfránynak virágzása, ha változó napok járnak is, csak két vagy három hétig tart, némellykor pedig 4—5 nap alatt egészfen elvirágzik. Már ilyenkor hamar kárt valhat, a' ki nem siet a' le szedésivel. — Azt jegyzi meg *Petrák Ur*, hogy az 1794-dik esztendőben, éppen mikor a' fáfrányvirágok a' földből ki hajtani kezdettenek volna, egy hideg lepte meg őket, a' melly miatt három napok alatt mintegy hé záródva űtek. A' harmadik nap estve felé egy szép meleg eső esett, 's az nap reggel úgy el borították a' fáfrányvirágok a' földet, min ha kék posztóval vonattatott volna bé. Egész mezei gazdasága alatt nem látott *Petrák Ur* semmit szebbet, mint ekkor a' fáfrány-mezőt. Már ekkor nem is vólt elég csak a' reggeli idő a' szedésre. Négy személynek egész nap vólt mit szedni 300 négy szegletű ölnyi földön.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

10) *A' bibe szedés.* — Most már az a' foglalatosság következik, hogy a' bibét, s' virág-fejekből egyenként, kifszedegessük. Ez a' célja az egész fáfrány-termesztésnek. Egy ilyen bibe szarastúl mutat az I-ső Figyrának D. betűje. A' c. c. c. betűk jegyzik a' bibe' ágait, mellyek a' b. betűnél váltak el egymástól. A' b. x. jegyzik a' szarát. Egy jó bibe szedő személy; erre a' kettőre szokott vigyázni: 1) ször, hogy úgy tsipje ki a' bibét, hogy a' három ágatskái egymástól ne szakadjanak el, 2) ször hogy a' bibe' szarából még is ha lehet semmi ne szakadjon a' három ágatskákhoz. Az első azért, hogy ha a' három ágatskák együtt maradnak, s' meg szarodás után a' már úgy neveződő sáfrány anél fodródtabb, és az edényben, a' mellyben tartatik, mintegy a' pilyhéhez hasonlító fel puffadt puha, mellyel igen kedveltetni magát; a' második pedig azért, hogy mennél kevesebb szakad a' bibékhez az ő szarokból, annál tisztább az, a' mit a' konyhán

valóságos' sáfránynak 'nevezünk ; vagy más szóval, tsak az a' három kitsiny ágatska a' tiszta sáfrány. Mennél tisztább, annál jobban meg adják az árát.

Szükség továbbá, hogy nem tsak jól, hanem egyfzersmind serényen is hozzá lássanak a' bibe-fzedők a' munkához. A' kik hozzá szoktak, könnyen bánnak véle. Bal kezekbe tartják a' virág fejet; a' jobb kezeken lévő hüvejkjekkel és mutató ujjokkal özfze fogják a' bibe' agait : egy kitsit fordítanak rajta, mely által az, a' virág-levelek között a' bokrétából ki fordúlván, ki mutatja azt a' pontotskát, a' ből a' szár ágazni kezd ; itt a' bal kezén lévő ujaival tsippent egyet rajta, a' szedő és a' bibe a' jobb keziben marad. A' még egészfzen ki nem nyílt virágokban egymás mellett vannak a' három ágatskák, és könnyü meg fogni és ki tsipni őket : az egészfzen ki nyíltakban elszéledve vannak ugyan, hanem ha a' virág-fejet fekvölög tartván a' mutató ujjával meg üti az ember, vagy pedig ha az egyik bokréta-levelet ki szakasztja, mind a' három ágatskák egymás mellé veszik magokat. —

A' kik réá érkeznek, jól teszik, hogy mihelyt haza vitték a' virág-fejeket, azonnal ki szedik belőlök a' bibét. Leg feljebb estve, az egyéb mezei munka után, szükseg utánna látni a' bibe-fzedésnek : külömben, kivált mikor nedvesen vitetnek haza a' virágfejek, gyakran meg penészesülvén és rothadván, kárt vall az ember, ha nem siet a' bibe-fzedéssel. Ha jó szározon vitétvén haza, jó hives helyen igen vékonyon széljel terittödvé tartatnak, épen el állanak negyed napig : külömben másod napra már kezdenek penészesülni. — Egy bogrétában közönségesen tsak három bibe-ágatskák találatnak : nagy ritkaság, mikor valamelyikben 4 — 6 talaltatik : de ez is tsak akkor esik, mikor két virág-fejek